

Bogens hovedvægt ligger naturligvis på skildringen af Kieleromslaget som kapitalmarked, krammarked, forlystelsesetablisement o. s. v., men visse hovedlinier fremtræder dog også. Forf. fremhæver sikkert med rette sammenhængen mellem den holstenske adels økonomiske ekspansion og pengemarkedets opståen i sidste halvdel af 15. århundrede. Derimod er skildringen af glansperioden i 16. århundrede næppe tilstrækkeligt nuanceret, og når det – med et citat – hedder, at danske lånere forsvandt fra kapitalmarkedet efter Karl Gustavskrigen er det nok i hovedsagen korrekt, men bruddet ligger snarest en generation tidligere (jf. Fortid og Nutid XXII, 1965, s. 458 f.). Og endelig: Hvor stor en rolle spiller Hamburgs økonomiske vækst i 1600-tallet for Kielermarkedets nedgang? Bogen vil utvivlsomt kunne gøre sin nytte, men den kan – og skal – ikke være noget surrogat for den monografiske behandling af Kieler-omslaget, som i så høj grad savnes.

E. LADEWIG PETERSEN

ERNST WALTER ZEEDEN: Das Zeitalter der Gegenreformation. Herder-Bücherei. Grossband 281. Freiburg im Breisgau, Herder Verlag, 1967. 303 s. 3,95 DM.

I sin billigbogsserie har Herder Verlag gjort sig fortjent ved at udgive en række vigtige kirkehistoriske værker. I 450-året for Luthers these-opslag kom i denne serie ovennævnte bog, skrevet af professor i historie ved universitetet i Tübingen Ernst Walter Zeeden, der har en betydelig produktion om det 16. årh. bag sig.

Den, der tiltrukket af titlen åbner bogen, vil blive overrasket ved at se indholdsfortegnelsen, hvor det viser sig, at kun en mindre del af bogen handler om modreformationens tidsalder i almindelig forstand, medens resten skildrer det, der tydeligt nok har forfatterens særlige interesse, nemlig de forskellige trosretningers opståen og udvikling, noget Zeeden tidligere har behandlet i bogen »Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe«, München-Wien 1965.

Hovedvægten lægges på Calvin og calvinismen og dernæst på Loyola og jesuitterne. Begge bevægelser analyseres grundigt både med hensyn til ideologi og praktisk udformning. Derimod ofrer forfatteren kun 10 sider på lutheranerne, hvad der nok kan undre i en bog om modreformationens tidsalder, hvor lutheranerne ganske vist ikke optrådte særlig aktivt, men så meget desto mere bemærkelsesværdigt dog var i stand til at overleve de andre konfessioners stormløb.

Mange vil sikkert finde bogens sidste afsnit om religionskrigene det mest interessante. For medens man nok i den eksisterende litteratur kan finde lignende fremstillinger af de reformatoriske bevægelser og den katolske kirkes indre reformer, så er Zeedens skildring af religionskrigene i det 16. årh.s anden halvdel præget af mange nye betragtninger og synspunkter. Han sætter kampene ind i deres politiske sammenhæng og forsøger at skitsere et svar på det vanskelige spørgsmål, om krigene virkelig drejede sig om religiøse spørgsmål, eller om disse blot var et dække for klassisk magtpolitik.

Hans hovedsynspunkt er: »Fast überall begegnen wir einer konfessionell überdeckten rücksichtslosen Macht- und Sozialpolitik« (s. 210), men dette markante standpunkt modificeres dog betydeligt ved understregningen af, at for

mange politiske ledere var den konfessionelle tanke ikke kun skinmotiv, men virkelig den grundlæggende idé bag politikken. Dette illustreres ved en gennemgang af udviklingen i de forskellige lande, dog koncentreret om det 16. årh. således at 30-årskrigen slet ikke behandles, hvilket man dog kunne have ventet efter bogens titel.

I indledningen skriver Zeeden, at han har bestræbt sig på, ikke at se den kirkelige udvikling isoleret, men i sammenhæng med den almindelige politiske og sociale historie. Det første er også nok lykkedes, men de sociale og økonomiske forhold forbigår han (på nær afsnittet om Nederlandene) næsten helt. I betragtning af de mange nye specialstudier på dette felt havde det været nyttigt, om de vigtigste resultater på denne måde kunne være blevet mere tilgængelige.

Bogen kan i høj grad anbefales både som hovedværk og som opslagsbog for alle, der beskæftiger sig med Europas historie i det 16. århundrede.

KARL-ERIK FRANDBEN

DAVIS BITTON: *The French Nobility in Crisis, 1560–1640*. Stanford Univ. Press 1969. xii + 178 s. \$ 6,50.

Titelen lover mere end bogen holder. Det er forfatterens fortjeneste at have påvist, at der i det 16. og 17. århundredes Frankrig pågik en debat om adelens afgrænsning, pligter og rettigheder, men stort dybere er han i realiteten ikke nået i sit emne. Hans kilder er udsagn fra systematikere eller jurister eller fremsat i tilknytning til stænderforsamlinger, men han har ikke ment at kunne klassificere sine kilder i relation til deres ophavsmænds sociale, politiske eller religiøse holdning eller placering. Da han heller ikke kan påvise en klar udviklingslinje i den behandlede periode, bliver bogens seks kapitler kun løst sammenhængende opremninger af synspunkter hos samtidige forfattere. Kun 6. kapitel om adelens retslige status er af en vis nytte, fordi det på interessant vis afslører samtidens tøvende holdning over for sondringerne mellem begreber som noblesse de robe, – d'épée, – de cloche, anobli o. s. v.

Bogen er udstyret med bibliografi og noter. Forf. har tilsyneladende et udmærket kendskab til både den samtidige litteratur og nyere forskning. Så meget mærkeligt, at han har villet offentliggøre en idéhistorisk notatsamling under en så misvisende titel.

NIELS STEENSGAARD

FERDINAND GRÖNEBAUM: *Frankreich in Ost- und Nordeuropa. Die französisch-russischen Beziehungen von 1648–1689. Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa*. Bd. 2. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1968. xvi + 234 s. DM 48.–.

Denne nye serie af bøger til Østeuropas historie lover godt. Den består af værker udarbejdet ved afdelingen for østeuropæisk historie ved Westfälische Wilhelms-Universität i Münster. Seriens første bind var Carsten Goehrke: *Die Wüstungen*